

Henryka Ilgiewicz

Instytut Badań Kultury Litwy (Lithuanian Culture Research Institute), Wilno, Litwa

ilgiewicz@mail.ru

 ORCID 0000-0002-4504-5638

<https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh.2022.737>

Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich (1923–1939)

Vilnius Circle of the Union of Polish Librarians (1923–1939)

Abstract: The Vilnius Circle of the Union of Polish Librarians was active in the years 1923–1939. The Circle aimed to deepen the librarianship knowledge of its members, to promote knowledge of libraries and librarianship in the Vilnius area, to watch over the proper development of minor libraries and to facilitate active participation in the nationwide librarianship movement. To this end, the Circle organized reading and discussion meetings, visits to Vilnius libraries and archives, established and maintained ties with the central authorities of the Union of Polish Librarians in Warsaw, the circles of the union in other cities, as well as organizations with a similar scope of activity. The number of members of the Circle in particular years ranged from 37 to 54, and the presidents of the Circle were Ludwik Czarkowski, Stefan Rygiel, Adam Łysakowski. The Vilnius Circle was officially dissolved in the autumn of 1939 by order of the Lithuanian authorities, but in the first years of the war it continued its activities clandestinely, which were expressed mainly in mutual assistance of librarians.

Key words: Vilnius – Vilnius Circle of the Polish Librarians’ Union – librarianship – librarian organizations – Vilnius librarians – librarian movement

Słowa kluczowe: Wilno – Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich – bibliotekarstwo – organizacje bibliotekarzy – bibliotekarze wileńscy – ruch bibliotekarski

Założenie

Inicjatywa założenia Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich powstała na początku 1923 r. Myśl taką podała Helena Drège, pracowniczka Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie, była sekretarka Związku Bibliotekarzy Polskich w Warszawie. W tym celu 24 I 1923 r. został powołany Komitet Organizacyjny, który nawiązał kontakt z Zarządem Związku Bibliotekarzy Polskich w Warszawie, opracował statut i zajął się jego rejestracją. 20 III 1923 r. odbyło się pierwsze zebranie członków Koła, na którym wybrano zarząd w składzie: przewodniczący Ludwik Czarkowski, sekretarka Helena Drège, skarbnik Waław Wejtko, członkowie zarządu: Michał Brensztejn, Ludwika Ruszczycówna, Waław Studnicki (Gizbert-Studnicki), ks. Piotr Śledziewski. Zarząd w wymienionym składzie pracował do końca 1924 r. 22 XII 1924 r. ze stanowiska przewodniczącego ustąpił L. Czarkowski. Na jego miejsce został wybrany dr Stefan Rygiel, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie, zaś Czarkowski pozostał w zarządzie jako wiceprezes. W 1930 r. po wyjeździe Rygla do Warszawy przewodnictwo Koła objął Adam Łysakowski, nowy dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie. W tym samym roku po ustąpieniu W. Wejtki obowiązki skarbnika powierzono Marii Kotwiczównie. Wiceprzewodniczącymi Koła w różnych latach byli: L. Czarkowski, M. Brensztejn, Mikołaj Dzikowski, Stanisław Lisowski, sekretarzami: H. Drège, M. Dzikowski, A. Łysakowski, Stefan Burhardt, Anna Dzwonkówna-Zajewska, Michał Ambros, Helena Hleb-Koszańska, członkami: W. Studnicki (Gizbert-Studnicki), M. Kotwiczówna, S. Lisowski, Felicja Działikówna. W Radzie Związku Bibliotekarzy Polskich w Warszawie Wileńskie Koło reprezentowali: S. Rygiel, A. Łysakowski i M. Dzikowski¹.

Początkowo Koło nie miało stałej siedziby. Jego zebrania odbywały się w Czytelni im. Tomasza Zana lub w Pracowni Intrologatorskiej Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego. W grudniu 1924 r. Koło uzyskało stałą siedzibę w Bibliotece Uniwersyteckiej.

Członkowie

W roku 1924 Koło miało 37 członków, w 1929 r. – 49, w 1930 r. – 47, w 1931 r. – 54, w 1935 – 51, w 1936 – 53, w latach 1938–1939 około 65. W sprawozdaniach zarządu Koła przedstawionych na zebraniach walnych w 1931 i 1932 r. odnotowano, że członkami Koła jest dziewięć instytucji, jednak nie wymieniono ich nazw².

1 S. Burhardt, *Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich*, [w:] *Biblioteki wileńskie*, praca zbior. pod red. A. Łysakowskiego, Wilno 1932, s. 187–188; tenże, *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1933, t. 8, s. 414–416.

2 Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius (Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Dział Rękopisów, skrót: VUB, RS), sygn. F. 47–31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła

Członkami Koła zostawali w większości etatowi i społeczni pracownicy bibliotek wileńskich. Byli nimi także archiwiści, historycy, pedagodzy, graficy, na przykład, dyrektor Archiwum Państwowego w Wilnie W. Studnicki (Gizbert-Studnicki), archiwista W. Wejtko, archiwista Katedry Wileńskiej ksiądz prałat Adam Sawicki, historyk i archiwista Ryszard Mienicki, artysta grafik Gracjan Achrem-Achremowicz, introligator i konserwator książek Bonawentura Lenart, historyk, profesor Uniwersytetu Stefana Batorego Stanisław Kościałkowski, pedagog i historyk książki Tadeusz Turkowski³.

Działalność

Działania Koła miały na celu przede wszystkim pogłębienie wiedzy bibliotekarskiej członków, krzewienie znajomości o bibliotekach i bibliotekarstwie na terenie Wileńszczyzny, czuwanie nad prawidłowym rozwojem pomniejszych bibliotek oraz ułatwienie czynnego uczestnictwa w ogólnopolskim ruchu bibliotekarskim. W tym celu Koło organizowało zebrania odczytowe i dyskusyjne, zwiedzania wileńskich bibliotek i archiwów, nawiązało i utrzymywało więzi z centralnymi władzami Związku Bibliotekarzy Polskich w Warszawie, kołami związku w innych miastach, a także organizacjami o podobnym profilu działalności⁴.

Wyłaszanie odczytów, zwiedzanie bibliotek, muzeów, archiwów i drukarni

W pierwszych dwóch latach istnienia uwagę zarządu Koła zajmowały głównie czynności organizacyjne, pozyskiwanie członków i opracowanie planów działalności. Z powodu zajęcia się sprawami organizacyjnymi w roku 1923 i 1924 na zebraniach Koła wysłuchano zaledwie po jednym odczycie, w roku 1925 – czterech. W latach następnych ich liczba znacznie wzrosła. W roku 1926 wygłoszono dziewięć odczytów, w roku 1927 – 16, w roku 1928 – 13, w roku

Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 r., k. 4; VUB, RS, sygn. F. 47–31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 21 stycznia 1932 r., k. 8; *Sprawy Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich: Koło Wileńskie*, „Przegląd Biblioteczny” 1947, t. 15, z. 1–2, s. 99.

3 VUB, RS, sygn. F. 47-A427, Członkowie Koła Wileńskiego Związku Bibliotekarzy Polskich w r. 1930, k. 19; VUB, RS, F. 47-783/5, Sprawozdanie z 5 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla, Wilno 1929, k. 1–4; VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie z 6 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla, Wilno 1930, k. 1–3; VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 roku, k. 4.

4 *Pięćciolecie Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich (Zarys działalności)*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, s. 90.

1929 – 10, w roku 1930 – 12, w roku 1931 – 11, w roku 1932 – sześć, w roku 1933 – 11, w roku 1934 – osiem, w roku 1935 – dziewięć, w roku 1936 – dziewięć, w roku 1937 – siedem, w roku 1938 – pięć, w roku 1939 – pięć⁵. W roli prelegentów występowali najczęściej sami członkowie Koła. Najaktywniejsi pod tym względem byli: A. Łysakowski, S. Lisowski, Włodzimierz Piotrowicz, M. Dzikowski, S. Rygiel, G. Achrem-Achremowicz, Maria Popowska, Stanisław Gliński, M. Brensztejn, T. Turkowski, H. Hleb-Koszańska⁶.

Koło organizowało także wycieczki do bibliotek, archiwów i muzeów wileńskich w celu zapoznania się z ich zbiorami. Na przykład, w 1926 r. zwiedzano Bibliotekę Seminarium Duchownego Rzymsko-Katolickiego (25 kwietnia), Bibliotekę i Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk (31 maja), Bibliotekę i Archiwum Synodu Wileńskiego Ewangelicko-Reformowanego (3 października), Centralną Bibliotekę Pedagogiczną Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego (17 października), wystawę zabytkowych druków ze zbiorów Synodu Wileńskiego Ewangelicko-Reformowanego (21 listopada), Bibliotekę Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego (12 grudnia). W następnym roku członkowie Koła wybrali się do Archiwum Państwowego w murach po-franciszkańskich (2 X 1927) oraz do Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich (20 XI 1927)⁷. Ponadto w lutym 1927 r. w ramach programu „Miesiąca Książki” członkowie Koła zwiedzili wystawę „Biblioteki wileńskie”, wyjeżdżali z odczytami na prowincję, a w marcu, kwietniu i grudniu tegoż roku zorganizowali

5 *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1934, t. 9, s. 448–449, 1935, t. 10, s. 560, 1936, t. 11, s. 802–803, 1937, t. 12, s. 678–679, 1938, t. 13, s. 349–350, 1939, t. 14, z. 1, s. 360; *Pięciolecie Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich (Zarys działalności)*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, s. 90–92; S. Burhardt, *Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich*, [w:] *Biblioteki wileńskie*, praca zbior. pod red. A. Łysakowskiego, Wilno 1932, s. 187–192; S. Burhardt, *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1933, t. 8, s. 414–416; M. Dzikowski, *Definicja „czasopisma” w bibliotekarstwie*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, s. 16–35; H. Romer [Helena Romer-Ochenkowska], *Książka wschodniej Polski w ciągu wieków (Odczyt p. dyr. Turkowskiego w Bibliotece USB)*, „Kurier Wileński” 25 III 1933, nr 78 (2619), s. 2; E.G., *Biblioteki oświatowe na Wileńszczyźnie*, „Kurier Wileński” 17 X 1936, nr 285 (3888), s. 7; *Biblioteki oświatowe w Danii i Szwecji*, „Kurier Wileński” 19 VI 1937, nr 166 (4128), s. 7.

6 VUB, RS, sygn. F. 47-783/5, Związek Bibliotekarzy Polskich w Wilnie. Wykaz referatów, k. 5–6; VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich w Wilnie przedłożone dorocznemu walnemu zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 r., k. 4–6; VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich w Wilnie przedłożone dorocznemu walnemu zebraniu w dniu 21 stycznia 1932 r., k. 8–9; VUB, RS, sygn. F. 47-A318, Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1936/1937, k. 6; VUB, RS, sygn. F. 47-A341, Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1937/1938, k. 8; VUB, RS, sygn. F. 47-A322, Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1938/1939, k. 6–8.

7 VUB, RS, sygn. F. 47-783/5, Związek Bibliotekarzy Polskich w Wilnie. Wykaz referatów, k. 5.

kursy dla pracowników mniejszych bibliotek⁸. 22 I 1928 r. członkowie Koła zwiedzili ponownie Archiwum Państwowe w Wilnie, 26 IX 1931 r. – wystawę druków matematycznych. W sprawozdaniach odnotowuje się, że podczas zwiedzania wymienionych obiektów również wygłaszano referaty, ale nie podano ich tytułów. Można przypuszczać, że dotyczyły one zwiedzanych instytucji⁹.

Interesowano się także bibliotekami i muzeami mniejszości narodowych. Na przykład, 23 V 1933 r. członkowie Koła wspólnie z członkami Towarzystwa Bibliofilów Polskich wybrali się do Biblioteki i Muzeum Naukowego Towarzystwa Białoruskiego, znajdujących się w murach pobazylińskich przy ul. Ostrobramskiej 9. Gości oprowadzali i udzielili objaśnień kustosz Antoni Łuckiewicz oraz bibliotekarz Włodzimierz Samojo. W muzeum szczególne zainteresowanie zwiedzających wywołały białoruskie drzeworyty ludowe, w bibliotece zaś starodruki cerkiewne¹⁰. 11 III 1937 r. odbyła się wycieczka członków Koła do Żydowskiego Instytutu Naukowego celem obejrzenia wystawy ku czci Szolema Jakowa Abramowicza (Mendele Mojcher Sforim)¹¹. Objaśnień udzielił dr Maks Weinreich¹².

Zwiedzano także drukarnie i zakłady litograficzne. 6 IV 1933 r. członkowie Koła wybrali się do drukarni „Znicz”. Gości oprowadzał i udzielił szczegółowych objaśnień jej kierownik Władysław Adamski¹³. Drukarnia „Znicz” w Wilnie przy ul. Świętojańskiej została założona w 1907 r. przez Antoniego Żukowskiego. W tej drukarni tłoczono od 1907 r. polskie pisma „Dziennik Wileński” oraz „Tygodnik Wileński”. Drukarnia przetrwała I wojnę światową i kontynuowała pracę w okresie międzywojennym. W 1924 r. redakcja „Kuriera

8 VUB, RS, sygn. F. 47-783/5, Sprawozdanie z 5 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla, Wilno 1929, k. 3.

9 VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 r., k. 4–5; VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 21 stycznia 1932 r., k. 8–9; *Pięćciolecie Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich (Zarys działalności)*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, s. 91.

10 LMAVB, RS, sygn. F. 75-146, Zarząd Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie niniejszym zawiadamia, że we wtorek, dn. 23 maja 1933 r., o godz. 5. po południu odbędzie się wycieczka członków do zbiorów Białoruskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie przy ul. Ostrobramskiej 9, k. 41; *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1934, t. 9, s. 448.

11 Mendele Mojcher Sforim (2 I 1836 – 8 XII 1917) – klasyk nowoczesnej literatury jidysz, jeden z pionierów nowożytnej literatury hebrajskiej. Jako pierwszy pisarz doszedł do ujednoczenia języka jidysz ponad dialektami. W swych utworach posługiwał się satyrą i groteską, krytykując małomiasteczkową żydowską mentalność, zob. [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Mendele_Mojcher_Sforim [dostęp 26.11.2022].

12 *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1936, t. 11, s. 803.

13 *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1934, t. 9, s. 448.

Wileńskiego” odkupiła od A. Żukowskiego warsztat, ale nazwę „Znicz” zachowała. Oprócz dziennika „Kurier Wileński” tłoczono w niej broszury, książki, blankiety¹⁴. Po paru latach (18 III 1935) odwiedziono Zakład Litograficzny H. Łaskowa, gdzie przewodnikiem był artysta grafik G. Achrem-Achremowicz¹⁵.

Organizowanie uroczystych posiedzeń i wieczorów ku uczczeniu zasłużonych bibliotekarzy

Wileńskie Koło organizowało również uroczyste imprezy, najczęściej wspólnie z innymi organizacjami wileńskimi. 21 III 1930 r. w gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej odbył się uroczysty wieczór z okazji pożegnania S. Rygla, który opuszczał Wilno z powodu zajęcia stanowiska dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Wieczór został zorganizowany przez Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich oraz Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Wilnie. W czasie wieczoru M. Brensztejn i Stefan Burhardt przypomnieli zasługi S. Rygla dla bibliotekarstwa w Wilnie, M. Dzikowski i S. Gliński przedstawili pokrótce rozwój kierowanej przez niego Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie, Ludwik Abramowicz omówił działalność S. Rygla na stanowisku kierownika Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich¹⁶, zaś S. Lisowski – jego rolę w organizowaniu Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, mającego na celu propagowanie kultury i umiłowania książki¹⁷.

Dnia 8 III 1934 r. w gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej, w Sali Smuglewicza Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich zorganizowało wieczór ku czci ś.p. prof. Stanisława Ptaszyckiego (1853–1933), pierwszego powojennego dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie¹⁸. Na wieczór byli zaproszeni

14 *Drukarnia „Znicz” w Wilnie*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*. T. 6: *Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej drukarnie, wydawnictwa, księgarnie, biblioteki, czasopisma XVI w. – 1945 r.*, oprac. M. Jackiewicz, Bydgoszcz 2008, s. 117.

15 *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1935, t. 13, s. 560.

16 S. Rygiel kierował Biblioteką Państwową im. Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie od 1 II 1926 r. do 9 IV 1932 r., jednocześnie będąc dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie, od 22 VI 1929 r. – dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Zob.: S. Konarski, *Rygiel Stefan Henryk, krypt. Rgl (1887–1945), bibliotekarz, bibliofil, dyrektor Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego i Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 33/3, z. 138, Wrocław i in. 1992, s. 461–462.

17 LMAVB, RS, sygn. F. 75-24/7, Pożegnanie Pana Dyrektora Stefana Rygla. Przemówienie wygłoszone dn. 21 III 1930 r. w Związku Bibliotekarzy przez prezesa Towarzystwa Bibliofilów w Wilnie Stanisława Lisowskiego, k. 758–759; *Pożegnanie dyr. Rygla w Wilnie*, „Przegląd Biblioteczny” 1930, z. 2, s. 278–279.

18 Stanisław Ptaszycki (1853–1933) uczył się w gimnazjum państwowym w Wilnie, które ukończył w 1872 r. W latach 1873–1877 studiował na Wydziale Filologiczno-Historycznym Uniwersytetu Petersburskiego. Po studiach i uzyskaniu stopnia kandydata nauk pozostał w Petersburgu. Zajmował się pracą pedagogiczną, w latach 1884–1887 był metrykantem Metryki Litewskiej.

członkowie Koła oraz liczni goście. Na program złożyły się przemówienia A. Łysakowskiego, S. Kościałkowskiego, ks. prof. Ignacego Świrskiego, historyka Henryka Łowmiańskiego, R. Mienickiego oraz pokaz prac Zmarłego z objaśnieniami S. Lisowskiego¹⁹. A. Łysakowski i S. Kościałkowski dokładnie naświetlili wielostronną działalność Ptaszyckiego i jego powiązanie z Wilnem, H. Łowmiański scharakteryzował dorobek naukowy, R. Mienicki mówił o nim jako kierowniku archiwów polskich²⁰, zaś ksiądz prof. I. Świrski, były słuchacz Akademii Duchownej w Petersburgu i uczeń prof. Ptaszyckiego, wspominał o jego wykładach z literatury rosyjskiej. Przedmiot ten nie budził wśród słuchaczy Akademii wielkiego entuzjazmu, lecz w ustach Ptaszyckiego, zdaniem Świrskiego: „Literatura rosyjska stała się czymś bardzo ciekawym, encyklopedią historii Petersburga, losu przebywających tam Polaków, zaczynając od Stanisława Augusta, pamiątek polskich, daremnych prób nawiązania przez Stolicę Apostolską kontaktu z Rosją i wielu innych rzeczy”²¹.

Dnia 14 VI 1938 r. w gmachu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie odbyło się uroczyste posiedzenie zorganizowane staraniem Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich oraz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie ku czci zmarłego 29 III 1938 r. byłego członka tych organizacji M. Brensztejna. Posiedzenie zagałł prezes TPN w Wilnie prof. Marian Zdziechowski. Następnie A. Łysakowski, S. Kościałkowski, M. Dzikowski oraz prof. Janusz Iwaszkiewicz przedstawili wielostronną działalność M. Brensztejna, podkreślając jego dokładność, obiektywizm, pasję do gromadzenia materiałów naukowych oraz zbiorów muzealnych²².

W 1896 r. uzyskał stanowisko docenta historii literatury polskiej na uniwersytecie petersburskim, w 1890 r. stanowisko profesora języka i literatury rosyjskiej w Rzymsko-Katolickiej Akademii Duchownej. Po pierwszej wojnie światowej Ptaszycki wrócił do kraju, początkowo osiadł w Lublinie, gdzie został dyrektorem Archiwum Państwowego i Biblioteki Uniwersyteckiej oraz profesorem nauk pomocniczych historii i literatury na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W 1919 r. był mianowany dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie i jednocześnie w roku akademickim 1919/1920 prowadził wykłady z zakresu nauk pomocniczych historii oraz paleografii ruskiej na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Stefana Batorego. W 1920 r. wrócił do Lublina, gdzie otrzymał katedrę na KULu oraz stanowisko dyrektora biblioteki tegoż uniwersytetu. Zob.: S. Lisowski, *Ś.p. Stanisław Ptaszycki (Wspomnienie pośmiertne)*, „Słowo” 15 I 1934, nr 13 (3505), s. 2; I. Świrski, *Ś.p. prof. Stanisław Ptaszycki*, „Słowo” 10 III 1934, nr 67 (3559), s. 2.

19 *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1935, t. 13, s. 560.

20 W.Ch. [Walerian Charkiewicz], *Wieczór ku czci Ś.p. Stanisława Ptaszyckiego*, „Słowo” 9 III 1934, nr 66 (3558), s. 2.

21 I. Świrski, *Ś.p. prof. Stanisław Ptaszycki*, „Słowo” 10 III 1934, nr 67 (3559), s. 2.

22 *Uczczenie pamięci Michała Brensztejna*, „Kurier Wileński” 16 VI 1938, nr 162 (4481), s. 3; *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 2, s. 349–350; S. Kościałkowski, *Ś.p. Michał Brensztejn*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 1, s. I–XLV.

Udział Wileńskiego Koła ZBP w ogólnopolskim ruchu bibliotekarskim

Członkowie Wileńskiego Koła brali czynny udział również w ogólnopolskim ruchu bibliotekarskim. Kierownictwo Koła utrzymywało bliskie więzi z centralnymi władzami Związku Bibliotekarzy Polskich w Warszawie oraz kołami w innych miastach. Wymieniało się z nimi informacją o najważniejszych wydarzeniach w życiu Koła, wysyłało im swe sprawozdania i wydawnictwa. A z kolei było informowane o działalności Rady Związku i kół w innych miastach.

Przedstawiciele Wileńskiego Koła uczestniczyli w zebraniach delegatów kół i w pracy komisji. Na przykład, w 1930 r. A. Łysakowski brał udział w pracy Komisji Opiniodawczej i Komisji Prawniczej, przedłożył Radzie referaty dotyczące planu wydawnictw i zaktualizowania sprawy normalizacji, także wykaz podręczników i lektury do egzaminów bibliotekarskich. M. Dzikowski podjął się informowania o bibliotekarstwie polskim w rosyjskich fachowych czasopismach²³.

Członkowie Koła uczestniczyli w ogólnopolskich zjazdach bibliofilów i bibliotekarzy. W 1925 r. delegaci Wileńskiego Koła uczestniczyli na I Zjeździe Bibliofilów Polskich w Krakowie, w 1926 r. – na II Zjeździe Bibliofilów Polskich w Warszawie, w 1928 r. – na I Zjeździe Bibliotekarzy Polskich we Lwowie, w 1929 r. – na II Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w Poznaniu oraz na I Międzynarodowym Kongresie Bibliotekarzy i Bibliografów w Rzymie, w 1936 r. – na IV Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w Warszawie. Delegaci wileńscy wygłaszali referaty, brali udział w dyskusjach, nawiązywali i zacieśniali kontakty z delegatami z innych miast. Na I Zjeździe Bibliotekarzy we Lwowie S. Rygiel przewodniczył Sekcji Bibliotek Naukowych i zgłosił rezolucję w sprawie bibliotek seminaryjnych oraz w sprawie centralnego katalogowania. Referaty na tymże zjeździe wygłosili: M. Dzikowski „Wybór pierwszego i następnych wyrazów porządkowych (hasel) w katalogu alfabetycznym czasopism i wydawnictw ciągłych” oraz A. Łysakowski „Katalog rzeczowy bibliotek naukowych”²⁴.

Najważniejszym wydarzeniem w życiu Koła stał się III Zjazd Bibliotekarzy Polskich, zorganizowany w 1932 r. w Wilnie. Komitet Organizacyjny Zjazdu ukonstytuował się 13 V 1931 r. W skład Komitetu weszli: A. Łysakowski,

23 VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 r., k. 5; VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 21 stycznia 1932 r., k. 9.

24 VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie z 6 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla, k. 1-3; *Pierwszy Zjazd Bibliotekarzy Polskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, s. 244-246; *IV Zjazd bibliotekarzy polskich w Warszawie*, Warszawa 1936.

M. Dzikowski, M. Ambros, W. Wejtko, S. Lisowski, M. Brensztejn, S. Burhardt, Stanisław Ciozda, H. Drège, H. Hleb-Koszańska, M. Kotwiczówna. W. Piotrowicz, Ludwika Ruszczycówna, W. Studnicki (Gizbert-Studnicki). Komitet za pośrednictwem powołanych sekcji opracował regulamin i program zjazdu, wydał pracę zbiorową *Biblioteki wileńskie* pod red. A. Łysakowskiego, organizował towarzyszące zjazdowi wystawy, podawał komunikaty o zjeździe do prasy i wykonywał inną pracę organizacyjną²⁵.

Realizacja opracowanego przez Komitet Organizacyjny programu zjazdu napotykała poważne trudności z powodu trwającego głębokiego kryzysu gospodarczego w kraju. W celu ograniczenia wydatków budżetowych znacznie zmniejszono finansowanie wielu instytucji kultury, oświaty i nauki, w tym bibliotek. Zmniejszenie finansowania zmuszało do ograniczenia ich działalności. Skracano czas otwarcia czytelni, wypożyczalni i katalogów, zwalniano tempo opracowania zbiorów. Dochodziło również do redukcji personelu lub do wysyłania ich na bezpłatne urlopowanie oraz zmniejszenie godzin pracy z obniżeniem wynagrodzenia²⁶.

Uwzględniając ówczesną sytuację zrezygnowano ze zwołania V Zjazdu Bibliofilów Polskich mającego odbyć się równocześnie z III Zjazdem Bibliotekarzy Polskich w Wilnie. Z planowanych wydawnictw zjazdowych wydano jedynie pracę zbiorową *Biblioteki wileńskie* pod redakcją A. Łysakowskiego²⁷.

III Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Wilnie obradował w dniach 26–28 VI 1932 r. W przededniu obrad zjazdowych odbyło się w Wilnie zebranie delegatów kół Związku Bibliotekarzy Polskich. Uroczyste otwarcie zjazdu nastąpiło 26 czerwca w Auli Kolumnowej Uniwersytetu Stefana Batorego. Na uroczystość oprócz uczestników zjazdu przybyli: władze państwowe z wojewodą wileńskim Zygmuntem Beczkowiczem na czele, wiceprezydent miasta Wilna Witold Czyż, przedstawiciele duchowieństwa, rektor Aleksander Januszkiewicz oraz profesorowie Uniwersytetu Stefana Batorego, literaci, dziennikarze, reprezentanci licznych instytucji naukowych i społecznych. Otwarcia zjazdu dokonał dr Edward Kuntze, dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej i prezes Związku Bibliotekarzy Polskich. Następnie A. Łysakowski w imieniu Komitetu Organizacyjnego przywitał przybyłych uczestników zjazdu i gości. Po Łysakowskim zabierali głos przedstawiciele władz państwowych i instytucji. Po wysłuchaniu przemówień powitalnych i odczytaniu nadesłanych depeesz E. Kuntze wygłosił referat „Współdziałanie Polski w międzynarodowych pracach bibliotekarskich”.

25 VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 roku, k. 5–6.

26 VUB, RS, sygn. F. 47-A314, Sprawozdanie Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie za rok 1931/1932 z uwzględnieniem roku 1930/31, k. 4, 44–45.

27 *Biblioteki wileńskie*, praca zbior. pod red. A. Łysakowskiego, Wilno 1932.

Dalsze obrady zjazdu toczyły się w sekcjach: 1) Bibliotek naukowych, pod przewodnictwem prof. Ludwika Kolankowskiego; 2) Bibliotek oświatowych, pod przewodnictwem Jana Augustyniaka; 3) Sekcji bibliograficznej, pod przewodnictwem S. Lisowskiego. Po południu 26 czerwca w sekcji bibliotek naukowych wysłuchano referatów: Kazimierza Dobrowolskiego „Z zagadnień polityki bibliotecznej”, Stefana Vrtel-Wierczyńskiego „Polityka biblieczna w zakresie czasopism naukowych” oraz Heleny Radlińskiej „Zagadnienia czytelnictwa”. Następnie omówiono kwestie pomnażania zasobów naukowych księgozbiorów bibliecznych i roli bibliotekarza w organizacji czytelnictwa.

Drugiego dnia zjazdu obradowały połączone sekcje bibliotek naukowych i oświatowych. Referaty wygłosili: Zofia Ciechanowska „Organizacja zawodowa bibliotekarzy francuskich”, Jan Niezgoda „Organizacja zawodu bibliotekarskiego. Pracownicy bibliotek oświatowych”, Jan Kossonoga i Kazimierz Mączyński „Podstawy organizacyjne prac nad katalogiem przedmiotowym jako kwestia wstępna w zagadnieniu konstrukcji katalogu przedmiotowego”. Po wysłuchaniu referatów uczestnicy zjazdu zwiedzili Bibliotekę Uniwersytecką i wzięli udział w otwarciu wystawy książek i zbiorów kartograficznych Joachima Lelewela. Po południu tegoż dnia uczestnicy zjazdu zwiedzili Bibliotekę Państwową im. Wróblewskich i tam wysłuchali referatów Zygmunta Mocarskiego oraz Wacława Olszewicza o bibliotekach regionalnych z uwzględnieniem bibliografii regionalnej.

W trzecim dniu zjazdu obradowały połączone sekcje bibliotek naukowych i bibliograficzna. Referaty i komunikaty wygłosili: Stefan Vrtel-Wierczyński „Praca nad bibliografią pomorską” (komunikat), Władysław Wisłocki „Rola bibliografii w bibliotekarstwie”, Józef Grycz „Na drodze do polskiej instrukcji alfabetycznego katalogowania”, H. Hleb-Koszańska „Konstrukcja katalogu przedmiotowego” z pokazem katalogu Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie.

Tego samego dnia po zakończeniu obrad sekcyjnych zwiedzono pod kierownictwem S. Kościałkowskiego i M. Brensztejna bibliotekę i muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Potem odbyło się ostatnie plenarne posiedzenie. Najpierw słowo zabrał prof. Alfons Parczewski, prezes Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. W swym przemówieniu mówił on o kulturowym znaczeniu zjazdu i wartości jego prac. Następnie przewodniczący zjazdu E. Kuntze podsumował wyniki zjazdu i zakomunikował o wnioskach przyjętych w czasie obrad. Na zakończenie przemówił A. Łysakowski, który w imieniu Komitetu Organizacyjnego podziękował zebrany za tak liczny udział w zjeździe²⁸.

28 Lietuvos centrinis valstybės archyvas (Państwowe Archiwum Centralne Litwy, skrót: LCVA), sygn. F. 53, ap. 23, b. 1839, Wojewoda wileński do Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, Wilno, dnia 22 czerwca 1932 r. [Zezwolenie na odbycie w Wilnie III Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w terminie od dnia 25-go czerwca do dnia 29-go czerwca 1932 r.], k. 20; LVCA, sygn. F. 53, ap. 23, b. 1839, Starosta Grodzki Wileński do Urzędu Województwa Wileńskiego Wydział Bezpieczeństwa [Sprawozdanie III Zjazdu Bibliotekarzy Polskich], Wilno, dn. 2 VII 1932 r., k. 19.

Wśród uchwał zjazdowych doniosłe znaczenie dla organizacji pracy bibliotekarskiej i naukowej miały: uchwała o powierzeniu spraw racjonalizacji zakupów bibliotecznych konferencji dyrektorów bibliotek naukowych przy współudziale przedstawicieli Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz senatów poszczególnych szkół wyższych, uchwała o sporządzeniu zbiorowego katalogu czasopism i wydawnictw ciągłych zagranicznych, znajdujących się w bibliotekach Polski, uchwała w sprawie podjęcia starań o zwolnienie od opłat pocztowych przesyłek książkowych ważących poniżej 5 kg²⁹.

Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Wilnie wywołał duże zainteresowanie nie tylko bibliotekarzy, ale i całej społeczności wileńskiej. Obrady zjazdu zaszczylicili swą obecnością władze województwa i miasta, liczni przedstawiciele instytucji państwowych i społecznych, o zjeździe pisano w prasie, przemówienia wygłaszane podczas otwarcia zjazdu transmitowano przez radio. Uczestnicy z Wilna mieli okazję bliżej zapoznać się z czołowymi bibliotekoznawcami z całej Polski, a uczestnicy z innych miast z wileńskimi bibliotekarzami, bibliotekami i problemami nurtującymi środowisko bibliotekarskie, podzielić się doświadczeniem i nawiązać osobiste kontakty³⁰.

Na zjeździe podjęto wiele ważnych dla rozwoju bibliotekarstwa problemów, dotyczących m.in. polityki bibliotecznej, gromadzenia zbiorów, zawodu bibliotekarza naukowego i oświatowego, przygotowywanej instrukcji katalogowania alfabetycznego, katalogu przedmiotowego, bibliotek i bibliografii regionalnych, roli bibliografii w bibliotekoznawstwie, konieczności jej wykładów w szkołach wyższych, współudziału Polski w międzywojennych pracach bibliotekarskich. Bibliotekarze polscy, którzy nie uczestniczyli na zjeździe w Wilnie, mogli zapoznać się z przebiegiem jego obrad, streszczeniami referatów i dyskusji ze szczegółowego sprawozdania opracowanego przez H. Hleb-Koszańską i opublikowanego w 1932 r. w „Przeglądzie Bibliotecznym”³¹.

Działalność wydawnicza

Koło miało także plany wydawnicze, ale z różnych przyczyn, przede wszystkim z powodu ograniczonych środków finansowych, szerszej działalności w tej dziedzinie nie rozwinęło. W 1926 r. Koło wydało rozprawę B. Lenarta *Konserwacja książki zabytkowej i jej oprawy*. Broszurka była wydana dzięki zasiłkowi Wydziału Bibliotek Ministerstwa WRiOP i przeznaczona dla

29 III Zjazd Bibliotekarzy Polskich, „Ateneum Wileńskie” 1933, t. 8, s. 425.

30 W. Charkiewicz, III Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Wilnie, „Słowo” 26 VI 1932, nr 148, s. 1; *Otwarcie Zjazdu Bibliotekarzy*, tamże, 27 VI 1932, nr 149, s. 2; III Zjazd Bibliotekarzy Polskich, „Ateneum Wileńskie” 1933, t. 8, s. 424–425.

31 *Pamiętnik Trzeciego Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w Wilnie 26–28 VI 1932*, oprac. H. Hleb-Koszańska, Kraków 1932 (odbitka z „Przeglądu Bibliotecznego” 1932, t. 6, z. 3, s. 99–166).

uczestników II Zjazdu Bibliofilów Polskich w Warszawie³². W 1928 r. ukazała się praca S. Rygla *Estreicher a Wilno* oraz A. Łysakowskiego *Wileńska bibliografia regionalna w 1928, półrocze I*³³. Ponadto w 1927 r. Koło wydało ulotkę propagującą *Bajki o książce* A.T. Ławrynowicza, w 1931 r. – ulotkę ku uczczeniu pamięci polskiego bibliografa, wieloletniego dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej Karola Estreichera oraz ulotkę poświęconą ustępującemu z zarządu zasłużonemu skarbnikowi W. Wejtce³⁴.

W 1932 r. w związku z III Zjazdem Bibliotekarzy Polskich w Wilnie, jak wspomiano powyżej, wydano pracę zbiorową *Biblioteki wileńskie*. Część opublikowanych w niej artykułów (A. Łysakowskiego, S. Lisowskiego, M. Brensztejna, M. Dzikowskiego, M. Ambrosa) była poświęcona dziejom Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie w różnych okresach historycznych oraz jej zbiorom. Pozostałe prace dotyczą innych bibliotek wileńskich, jak to: W. Gizberta-Studnickiego *Biblioteka Wileńskiego Synodu Ewangelicko-Reformowanego*, Aleksandra Safarewicza *Biblioteka Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, M. Brensztejna *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, H. Drège i S. Rygla *Biblioteka Państwowa im. Wróblewskich*, R. Mienickiego *Biblioteka Archiwum Państwowego*, L. Ruszczyówny *Biblioteka im. Tomasza Zana*, Zofii Wiskonttowej *Centralna Biblioteka Pedagogiczna Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego*, Marii Reuttówny *Biblioteki Polskiej Macierzy Szkolnej Ziem Wschodnich* oraz Teresy Zakrzewskiej i Apolonii Makowskiej *Biblioteki miejskie*. W zbiorze znalazła się również praca S. Burhardta *Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich*³⁵.

Te same materiały zostały opublikowane w tomach ósmym i dziewiątym czasopisma „Ateneum Wileńskie” wydawanego przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie³⁶. Ponadto w ósmym tomie czasopisma zamieszczono pracę polskiego bibliotekarza i bibliotekoznawcy z Warszawy Ksawerego Świerkowskiego *Wilno kolebką drukarstwa lotewskiego*, którą początkowo planowano wydać jako samodzielną broszurkę przeznaczoną dla uczestników Zjazdu³⁷. W „Ateneum Wileńskim” ukazywały się także notatki informacyjne o działalności Wileńskiego Koła ZBP, organizowanych przez jego członków odczytach, uroczystych wieczorach ku uczczeniu pamięci zasłużonych bibliotekarzy, bibliofilów,

32 B. Lenart, *Konserwacja książki zabytkowej i jej oprawy*, Wilno 1926, 19 s., il.

33 S. Rygiel, *Estreicher a Wilno*, Wilno 1928; A. Łysakowski, *Wileńska bibliografia regionalna w 1928, półrocze I*, Wilno 1928.

34 VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie z 6 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla, k. 1–3; *Pięćciolecie Wileńskiego Koła...*, s. 91; S. Burhardt, *Wileńskie Koło Związku...*, s.188.

35 *Biblioteki wileńskie*, praca zbior. pod red. A. Łysakowskiego, Wilno 1932.

36 „Ateneum Wileńskie” 1933, t. 8, 1934, t. 9.

37 K. Świerkowski, *Wilno kolebką drukarstwa lotewskiego*, „Ateneum Wileńskie” 1933, t. 8, s. 184–204.

działaczy polskiej kultury i nauki oraz innych imprezach³⁸. Podobną informację zamieszczano w wileńskich dziennikach „Kurier Wileński” i „Słowo”³⁹.

Członkowie Wileńskiego Koła ZBP posyłali swe prace również do ogólnopolskich czasopism bibliotekarskich. Na przykład w „Przeglądzie Bibliotecznym” publikowano artykuły M. Dzikowskiego⁴⁰, A. Łysakowskiego⁴¹, H. Hleb-Koszańskiej⁴² i innych⁴³. W tym samym czasopiśmie ukazywała się informacja o działalności Wileńskiego Koła ZBP, wspomnienia pośmiertne poświęcone zmarłym wileńskim bibliotekarzom oraz miłośnikom książki⁴⁴.

Działalność Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, szczególnie wydawnicza, w dużej mierze zależała od posiadanych środków finansowych. Dochody pochodziły głównie ze składek członkowskich, w mniejszej mierze z darowizn i sprzedaży wydawnictw. Na przykład, w 1930 r. wpływy do kasy Koła wynosiły 812 zł 73 gr, wydatki – 809 zł 73 gr, pozostało na rok 1931 trzy zł⁴⁵. W 1935 r. wpływy Koła wynosiły 874 zł 43 gr, wydatki – 769 zł 55 gr, pozostało na rok 1936 – 104 zł 88 gr⁴⁶. Koło część posiadanych środków wysyłało do Rady Związku Bibliotekarzy Polskich (10% od składek członkowskich), opłacało składkę na rzecz Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń i Instytucji

38 *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1934, t. 9, s. 448–449, 1935, t. 10, s. 560, 1936, t. 11, s. 802–803, 1937, t. 12, s. 678–679, 1938, t. 13, s. 349–350, 1939, t. 14, z. 1, s. 360.

39 [Charkiewicz Walerian] W.Ch., *Wieczór ku czci Ś. p. prof. Stanisława Ptaszyckiego*, „Słowo” 9 III 1934, nr 66 (3558), s. 2; W. Charkiewicz., *III Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Wilnie*, „Słowo” 26 VI 1932, nr 148, s. 1; *Otwarcie Zjazdu Bibliotekarzy*, „Słowo” 27 VI 1932, nr 149, s. 2; H. Romer [Helena Romer-Ochenkowska], *Książka wschodniej Polski w ciągu wieków (Odczyt p. dyr. Turkowskiego w Bibliotece USB)*, „Kurier Wileński” 25 III 1933, nr 78 (2619), s. 2; *Uczczenie pamięci Michała Brenszejna*, „Kurier Wileński” 16 VI 1938, nr 162 (4481), s. 3.

40 M. Dzikowski, *Definicja „czasopisma” w bibliotekarstwie*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, s. 16–35.

41 A. Łysakowski, *Obliczenie czasu pracy bibliotekarskiej*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, z. 1, s. 36–48; tenże, *Katalog krzyżowy w Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej*, tamże, 1929, t. 3, z. 2, s. 220–223; tenże, *Normy organizacyjne bibliotek naukowych, a w szczególności uniwersyteckich*, tamże, 1929, t. 3, z. 3, s. 283–305; tenże, *Dwudziestolecie Związku Bibliotekarzy Polskich*, tamże, 1937, t. 11, z. 4, s. 257–279.

42 H. Hleb-Koszańska, *Analiza obcych podręczników bibliotekarskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1935, t. 9, z. 2, s. 75–91; też, *Konstrukcja katalogu przedmiotowego (z pokazem katalogu Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie): streszczenie referatu*, tamże, 1932, t. 6, z. 3, s. 11, z. 2, s. 118–137; też, *Działalność polskich bibliotek uniwersyteckich*, „Przegląd Biblioteczny” 1937, t. 11, z. 1–2, s. 118–137.

43 Z. Wiskontowa, *Biblioteki pedagogiczne kuratorów okręgów szkolnych*, „Przegląd Biblioteczny” 1937, t. 11, s. 161–167; J. Rutska, *Bibliotekarz angielski*, tamże, s. 168–177.

44 *Pięćdziesiąt lat Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, s. 90–92; M. Brenszejn, *Ś.p. dr Ludwik Czarkowski*, tamże, 1928, t. 2, s. 331–334; *Kronika: Sprawy Związku Bibliotekarzy Polskich*, tamże, 1936, t. 10, s. 170–172.

45 VUB, RS, sygn. F. 47–31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 roku, k. 4.

46 *Kronika: Sprawy Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1936, t. 10, s. 172.

Bibliotekarskich, prenumeratę „Przeglądu Bibliotecznego”, pokrywało koszty przejazdów delegatom na zjazdy, opłacało wydatki kancelaryjne, wydawnicze, organizacji imprez⁴⁷.

W latach II wojny światowej

Bieżąca działalność Koła została zakłócona przez wybuch II wojny światowej. Członkowie w wieku poborowym zostali powołani do czynnej służby wojskowej. Po klęsce wrześniowej niektórzy z nich, jak S. Burhardt i Witold Nowodworski znaleźli się w obozach dla internowanych polskich żołnierzy na Litwie. Burhardt był internowany w obozie w Kołotowie (lit. Kulautuva) pod Kownem. W końcu 1939 r. został zwolniony z obozu, ale jako Polak nie mógł znaleźć pracy w swoim zawodzie. Pracował najpierw w gospodarstwie rolnym, potem jako stróż nocny, następnie na zmilitaryzowanym tartaku w Jaszunach. Brał udział w nauczaniu tajnym. Według programów szkoły średniej w tajnych kompletach uczył historii, języka polskiego oraz języków obcych. Ponadto, jako delegat tajnego kuratorium czuwał nad przebiegiem matur w powiatach województwa wileńskiego. W marcu 1945 r. na zawsze opuścił Wilno i wyjechał z rodziną do Polski w jej nowych granicach⁴⁸.

Nowodworski był przetrzymywany w obozie dla internowanych polskich żołnierzy w Wilkomierzu (lit. Ukmergė). Po wydostaniu się z obozu przez jakiś czas ukrywał się w Wilnie, potem zamieszkał w Gudelach w powiecie oszmiańskim, gdzie jego matka posiadała niewielki folwarczek. W lipcu 1944 r. jako żołnierz Armii Krajowej Okręgu Wileńskiego walczył w Puszczy Rudnickiej. Po rozbrojeniu polskich oddziałów partyzanckich przez Armię Czerwoną został wcielony do Armii Berlinga, w boju pod Kołobrzegiem był ciężko ranny – stracił oko. Po wojnie sprowadził do Polski także rodzinę⁴⁹.

Pozostali w Wilnie członkowie Koła w pierwszych tygodniach wojny zajęli się organizowaniem biblioteczek żołnierskich przy Polskim Białym Krzyżu. W czasie czterdziestodniowej okupacji sowieckiej Wilna (18 IX – 28 X 1939 r.) główna uwaga bibliotekarzy i wszystkich przyjaciół bibliotek wileńskich była skierowana na zachowanie zbiorów bibliecznych od grabieży i wywiezienia z Wilna⁵⁰.

47 VUB, RS, sygn. F. 47–31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 roku, k. 4v.

48 T. Gołębiowska, *Stefan Burhardt: Rys biograficzny (1899–1991)*. Przedmową opatrzył S. Kalembka, Toruń 2000, s. 28–36.

49 B. Królikowski, *Witold Nowodworski (1907–1978)*, „Folia Bibliologica” 1990/1991, t. 38/39, s. 110.

50 D. Boćkowski, „*Za pierwszego sowieta*” – okupacja radziecka Wilna jesienią 1939 roku, [w:] *Wilno i świat. Dzieje środowiska intelektualnego*. T. 1, red. E. Feliksiak i M. Lesia, Białystok 2002, s. 229–240.

Po przejściu Wilna przez Republikę Litewską w końcu października 1939 r. Koło uległo oficjalnie rozwiązaniu na równi z innymi polskimi organizacjami, jednak nielegalnie kontynuowało działalność, która przejawiała się przede wszystkim we wzajemnej pomocy bibliotekarzy. Wielu z nich bowiem utraciło wówczas pracę. Ci, którzy mieli zatrudnienie, część zarobku oddawali dla kolegów bezrobotnych. Nie zaniedbywano również pracy bibliotekarskiej. Byli członkowie Koła Wileńskiego, skupieni w Dziale Oświatowym Komitetu Pomocy Uchodźcom organizowali komplety bibliotek wędrownych, odczyty, kursy językowe i biblioteczne, troszczyli się nieustannie o zachowanie wileńskich księgozbiorów, mimo że sami przeżywali trudności materialne i byli narażeni na represje. W czasie okupacji sowieckiej (lipiec 1940 – czerwiec 1941) byli aresztowani i wywiezieni w głąb ZSRR członkowie Koła G. Achrem Achremowicz, M. Dzikowski i S. Kościałkowski. Do Wilna nikt z nich nie wrócił. Achrem-Achremowicz zmarł 26 III 1942 r. na zesłaniu w Ufie⁵¹. Dzikowski po zwolnieniu w 1941 r., mimo podeszłego wieku i spowodowanej wycieńczeniem organizmu choroby, zaciągnął się do formowanej na terytorium Związku sowieckiego Armii Andersa, po dojściu do zdrowia i sił w szpitalu wojskowym przeszedł w jej szeregach przez Persję, Irak, Palestynę do Egiptu. Do Polski powrócił w 1947 r. Osiadł w Toruniu⁵². Kościałkowski, aresztowany w czerwcu 1941 r. i deportowany do sowieckiego łagru na Uralu, został zwolniony w styczniu 1942 r. na podstawie układu Sikorski-Majski. Wyjechał na Bliski Wschód, gdzie pracował w polskich placówkach w Teheranie i Bejrucie. W 1950 r. przybył do Anglii. Nauczał w szkole gimnazjalnej nazaretanek w Pitsford Hall koło Northampton, wykładał na Uniwersytecie Polskim w Londynie. Był członkiem wielu polonijnych towarzystw i organizacji, publikował prace naukowe⁵³.

Liczni przedstawiciele polskiej inteligencji byli represjonowani w latach okupacji niemieckiej (koniec czerwca 1941 – lipiec 1944). Członek Koła ks. prałat Adam Sawicki został aresztowany przez Gestapo w marcu 1942 r. Wywieziony z Wilna najpierw był przetrzymywany w klasztorze księży Marianów w Mariampolu (lit. Marijampolė), potem w Wiłkowiszkach (lit. Vilkaviškis), Szałtupiu (lit. Šaltupė) i w obozie ciężkich prac w Prawieniszkach (lit. Pravieniškės) niedaleko Kowna⁵⁴. Prezesa Koła A. Łysakowskiego aresztowano

51 Achrem-Achremowicz Gracjan, [w:] *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*. T. 6: *Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej*, Bydgoszcz 2008, s. 7–8.

52 M. Dunajówna, *Mikołaj Dzikowski (Wspomnienia pośmiertne)*, „Roczniki Biblioteczne” 1959, R. 3, z. 1–2, s. 196–209.

53 S. Portalski, *Zarys historii Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie*, Londyn 2009, s. 371–373; *Stanisław Kościałkowski pamięci przywrócony*, pod red. M. Dąbrowskiej, Warszawa–Łódź, 2016.

54 T. Krahel, *Archidiecezja wileńska*, [w:] *Życie religijne w Polsce pod okupacją 1939–1945. Metropolie wileńska i lwowska, zakony*, praca zbior. pod red. ks. Z. Zielińskiego, Katowice 1992, s. 20, 27, 30–37.

w Wilnie w nocy z 16 na 17 IX 1943 r. jako jednego ze stu zakładników polskiej inteligencji. Dziesięciu z nich 17 września zamordowano w Ponarach koło Wilna, pozostałych, w tym Łysakowskiego wywieziono do obozu prac przymusowych w Prowieniszkach⁵⁵. Pracując z innymi więźniami w lesie Łysakowski uległ poważnemu skaleczeniu. Po wyjściu z obozu na zawsze opuścił Litwę i wyjechał do Warszawy⁵⁶. Większość byłych członków Wileńskiego Koła ZBP, którzy przetrwali ciężkie lata wojenne w Wilnie i na Wileńszczyźnie, po wojnie znaleźli się w Polsce w jej nowych granicach i tam kontynuowali działalność zawodową i społeczną⁵⁷.

Podsumowanie

Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich zajmowało ważne miejsce w życiu bibliotekarzy międzywojennego Wilna. Przyczyniło się znacznie do pogłębienia wiedzy bibliotekarskiej swoich członków, krzewienia znajomości o bibliotekach i bibliotekarstwie w społeczeństwie. Ponadto poprzez organizowanie odczytów, zwiedzania wileńskich bibliotek, archiwów, muzeów i wystaw, w których oprócz członków Koła, brali udział członkowie współpracujących z Kołem organizacji wileńskich oraz wszelcy inni przedstawiciele wileńskiej inteligencji, wniosło niemały wkład w ożywienie życia kulturalnego Wilna, szerzenia zamiłowania do książki i poczucia odpowiedzialności za zachowania dziedzictwa kulturalnego.

Członkowie Wileńskiego Koła brali czynny udział również w ogólnopolskim ruchu bibliotekarskim. Kierownictwo Koła utrzymywało bliskie więzi z centralnymi władzami Związku Bibliotekarzy Polskich w Warszawie oraz

55 H. Pasierbska, *Ponary. Największe miejsce kaźni koło Wilna (1941–1944)*, Warszawa 1993, s. 23–25, 53, 84; też, *Wileńskie Ponary*, Gdańsk 2004, s. 239–246; Polscy zakładnicy zamordowani 17 września 1943 r. w Ponarach: inżynier Kazimierz Antuszewicz, kapitan rezerwy Eugeniusz Biłgorajski, adwokat Mieczysław Engel, chemik Stanisław Gryniewicz, prof. USB w Wilnie Mieczysław Gutowski, porucznik Kazimierz Iwanowski, kierownik biura Włodzimierz Marik, urzędnik w Teatrze Dramatycznym w Wilnie Tadeusz Lothe, technik budowlany Aleksander Orłowski, lekarz onkolog, prof. USB Kazimierz Pelczar.

56 H. Hleb-Koszańska, *Adam Łysakowski. Życie i działalność*, „Przegląd Biblioteczny” 1972, t. 39, z. 1–4, s. 32.

57 *Sprawy Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich: Koło Wileńskie*, „Przegląd Biblioteczny” 1947, t. 15, z. 1–2, s. 99–100; S. Burhardt, *Drège Helena Julia*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treidel, Warszawa – Łódź 1972, s. 181; *Kotwiczówna Maria*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej: Suplement*, pod red. I. Treichel, Warszawa–Łódź 1986, s. 105; *Helena Hleb-Koszańska – bibliotekarz i bibliograf: materiały z sesji jubileuszowej w 100. rocznicę urodzin, Warszawa 10 czerwca 2003*, red. A. Konopka, Warszawa 2003 (Prace Instytutu Bibliograficznego, nr 41); *Lisowski Stanisław*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*. T. 6: *Książka i prasa na ziemi wileńskiej*, oprac. M. Jackiewicz, Bydgoszcz 2008, s. 194–195; J. Blacharska, *Jasiulaniec Kazimierz*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement III*, red. H. Tadeusiewicz, Łódź–Warszawa 2010, s. 119–120.

kołami w innych miastach. Przedstawiciele Wileńskiego Koła uczestniczyli w zebraniach delegatów kół i w pracy komisji. Koło posyłało swych delegatów na zjazdy bibliofilów i bibliotekarzy, w 1932 r. zorganizowało III Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Wilnie. Na zjazdach delegaci wileńscy wygłaszali referaty, brali udział w dyskusjach, nawiązywali i zacieśniali kontakty z delegatami z innych miast. Członkowie posiadający kwalifikacje naukowe zasilali swymi pracami ogólnopolskie czasopisma bibliotekarskie. Ponadto Koło część posiadanych środków wysyłało do Rady Związku Bibliotekarzy Polskich (10% od składek członkowskich) oraz opłacało składkę na rzecz IFLA.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (Państwowe Archiwum Centralne Litwy, skrót: LCVA):

LVCA, sygn. F. 53, ap. 23, b. 1839, Starosta Grodzki Wileński do Urzędu Województwa Wileńskiego Wydział Bezpieczeństwa [Sprawozdanie III Zjazdu Bibliotekarzy Polskich], Wilno, dn. 2 VII 1932 r., k. 19.

LVCA, sygn. F. 53, ap. 23, b. 1839, Wojewoda wileński do Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, Wilno, dnia 22 czerwca 1932 r. [Zezwolenie na odbycie w Wilnie III Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w terminie od dnia 25-go czerwca do dnia 29-go czerwca 1932 r.], k. 20.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (Biblioteka im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk, Dział Rękopisów, skrót: LMAVB, RS):

LMAVB, RS, sygn. F. 75-146, Zarząd Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie niniejszym zawiadamia, że we wtorek, dn. 23 maja 1933 r., o godz. 5. po południu odbędzie się wycieczka członków do zbiorów Białoruskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie przy ul. Ostrobramskiej 9, k. 41.

LMAVB, RS, sygn. F. 75-24/7, Pożegnanie Pana Dyrektora Stefana Rygla. Przemówienie wygłoszone dn. 21 III 1930 r. w Związku Bibliotekarzy przez prezesa Towarzystwa Bibliofilów w Wilnie Stanisława Lisowskiego, k. 758–759.

Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius (Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Dział Rękopisów, skrót: VUB, RS):

VUB, RS, sygn. F. 47-A427, Członkowie Koła Wileńskiego Związku Bibliotekarzy Polskich w r. 1930, k. 19.

VUB, RS, sygn. F. 47-A318, Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1936/1937, k. 6.

VUB, RS, sygn. F. 47-A341, Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1937/1938, k. 8.

- VUB, RS, sygn. F. 47-A322, Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie za rok 1938/1939, k. 6–8.
- VUB, RS, sygn. F. 47-783/5, Sprawozdanie z 5 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla, Wilno 1929, k. 1–4.
- VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie z 6 lat działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich pod przewodnictwem Dra Stefana Rygla, Wilno 1930, k. 1–3.
- VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 15 stycznia 1931 r., k. 4–6.
- VUB, RS, sygn. F. 47-31/8, Sprawozdanie Zarządu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, przedłożone Dorocznemu Walnemu Zebraniu w dniu 21 stycznia 1932 r., k. 8–9.

Prasa

- Biblioteki oświatowe w Danii i Szwecji*, „Kurier Wileński” 19 VI 1937, nr 166 (4128), s. 7.
- Charkiewicz W., *III Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Wilnie*, „Słowo” 26 VI 1932, nr 148, s. 1.
- E.G., *Biblioteki oświatowe na Wileńszczyźnie*, „Kurier Wileński” 17 X 1936, nr 285 (3888), s. 7.
- Lisowski S., *Ś.p. Stanisław Ptaszycki (Wspomnienie pośmiertne)*, „Słowo” 15 I 1934, nr 13 (3505), s. 2.
- Otwarcie Zjazdu Bibliotekarzy*, „Słowo” 27 VI 1932, nr 149, s. 2.
- Romer [Romer-Ochenkowska] H., *Książka wschodniej Polski w ciągu wieków (Odczyt p. dyr. Turkowskiego w Bibliotece USB)*, „Kurier Wileński” 25 III 1933, nr 78 (2619), s. 2.
- Świrski I., *Ś.p. prof. Stanisław Ptaszycki*, „Słowo” 10 III 1934, nr 67 (3559), s. 2.
- Uczczenie pamięci Michała Brensztejna*, „Kurier Wileński” 16 VI 1938, nr 162 (4481), s. 3.
- W. Ch. [Charkiewicz Walerian], *Wieczór ku czci Ś.p. prof. Stanisława Ptaszyckiego*, „Słowo” 9 III 1934, nr 66 (3558), s. 2.

Opracowania

- Błacharska J., *Jasiulaniec Kazimierz (2 XI 1904 Wilno – 12 VII 1985 Sopot) kolekcjoner ekslibrisów, bibliotekarz*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement III*, red. H. Tadeusiewicz, Łódź–Warszawa 2010, s. 119–120.
- Boćkowski D., *„Za pierwszego sowieta” – okupacja radziecka Wilna jesienią 1939 roku*, [w:] *Wilno i świat. Dzieje środowiska intelektualnego*. T. 1, red. E. Feliksiak i M. Lesia, Białystok 2002, s. 229–240.
- Brensztejn M., *Ś.p. dr Ludwik Czarkowski*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, s. 331–334.
- Burhardt S., *Drège Helena Julia (12 VIII 1888 Koło – 3 III 1956 Świder k. Warszawy)*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treidel, Warszawa–Łódź 1972, s. 181.
- Burhardt S., *Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich*, [w:] *Biblioteki wileńskie*, praca zbior. pod red. A. Łysakowskiego, Wilno 1932, s. 187–188.

- Burhardt S., *Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1933, t. 8, s. 414–416.
- Dunajówna M., *Mikołaj Dzikowski (Wspomnienia pośmiertne)*, „Roczniki Biblioteczne” 1959, t. 3, z. 1–2, s. 191–209.
- Dzikowski M., *Definicja „czasopisma” w bibliotekarstwie*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, s. 16–35.
- Gołębiowska T., *Stefan Burhardt: Rys biograficzny (1899–1991)*. Przedmową opatrzył S. Kalembka, Toruń 2000.
- Helena Hleb-Koszańska – bibliotekarz i bibliograf: materiały z sesji jubileuszowej w 100. rocznicę urodzin, Warszawa 10 czerwca 2003*, red. A. Konopka, Warszawa 2003 (Prace Instytutu Bibliograficznego, nr 41).
- Hleb-Koszańska H., *Adam Łysakowski. Życie i działalność*, „Przegląd Biblioteczny” 1971, t. 39, z. 1–4, s. 5–50.
- Hleb-Koszańska H., *Analiza obcych podręczników bibliotekarskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1935, t. 9, z. 2, s. 75–91.
- Hleb-Koszańska H., *Działalność polskich bibliotek uniwersyteckich*, „Przegląd Biblioteczny” 1937, t. 11, z. 1–2, s. 118–137.
- Hleb-Koszańska H., *Konstrukcja katalogu przedmiotowego (z pokazem katalogu Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie): streszczenie referatu*, „Przegląd Biblioteczny” 1932, t. 6, z. 3, s. 11, z. 2, s. 118–137.
- III Zjazd Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1933, t. 8, s. 424–425.
- Konarski S., *Rygiel Stefan Henryk, krypt. Rgl (1887–1945), bibliotekarz, bibliofil, dyrektor Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego i Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 33/3, z. 138, Wrocław i in. 1992, s. 461–462.
- Kościałkowski S., *Ś.p. Michał Brensztejn*, „Ateneum Wileńskie” 1938, t. 13, z. 1, s. I–XLV.
- Kotwiczówna Maria (25 III 1897 Witebsk – 22 II 1978 Kraków) bibliotekarka, bibliograf*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej: Suplement*, pod red. I. Treichel, Warszawa–Łódź 1986, s. 105.
- Kraheil T., *Archidiecezja wileńska*, [w:] *Życie religijne w Polsce pod okupacją 1939–1945: Metropolie wileńska i lwowska, zakony*, praca zbior. pod red. ks. Z. Zielińskiego, Katowice 1992, s. 11–65.
- Kronika: Sprawy Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1936, t. 10, s. 170–172.
- Królikowski B., *Witold Nowodworski (1907–1978)*, „Folia Bibliologica” 1990/1991, t. 38/39, s. 109–114.
- Lenart B., *Konserwacja książki zabytkowej i jej oprawy*, Wilno 1926.
- Lisowski Stanisław, ur. 1 I 1880 w Wilnie, zm. 5 X 1964 w Toruniu; bibliotekarz, archiwista*, [w:] *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*. T. 6: *Książka i prasa na ziemi wileńskiej*, oprac. M. Jackiewicz, Bydgoszcz 2008, s. 194–195.
- Łysakowski A., *Dwudziestolecie Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Przegląd Biblioteczny” 1937, t. 11, s. 257–278.

- Łysakowski A., *Katalog krzyżowy w Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, t. 3, z. 2, s. 220–223.
- Łysakowski A., *Normy organizacyjne bibliotek naukowych, a w szczególności uniwersyteckich*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, t. 3, z. 3, s. 283–305.
- Łysakowski A., *Obliczenie czasu pracy bibliotekarskiej*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, z. 1, s. 36–48.
- Łysakowski A., *Wileńska bibliografia regionalna w 1928, półrocze 1*, Wilno 1928.
- Pasierbska H., *Ponary. Największe miejsce kaźni koło Wilna (1941–1944)*, Warszawa 1993.
- Pasierbska H., *Wileńskie Ponary*, Gdańsk 2004.
- Pięciolecie Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich (Zarys działalności)*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, t. 2, s. 90–92.
- Portalski S., *Zarys historii Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie*, Londyn 2009.
- Rutska J., *Bibliotekarz angielski*, „Przegląd Biblioteczny” 1937, t. 11, s. 168–177.
- Rygiel S., *Estreicher a Wilno*, Wilno 1928.
- Sprawy Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich: Koło Wileńskie*, „Przegląd Biblioteczny” 1947, t. 15, z. 1–2, s. 99–100.
- Stanisław Kościalkowski pamięci przywrócony*, pod red. M. Dąbrowskiej, Warszawa–Łódź, 2016.
- Wiskonttowa Z., *Biblioteki pedagogiczne kuratoriów okręgów szkolnych*, „Przegląd Biblioteczny” 1937, t. 11, s. 161–167.
- Z działalności Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*, „Ateneum Wileńskie” 1934, t. 9, s. 448–449, 1935, t. 10, s. 560, 1936, t. 11, s. 802–803, 1937, t. 12, s. 678–679, 1938, t. 13, s. 349–350, 1939, t. 14, z. 1, s. 360.
- Źródła internetowe
- Mendele Mojcher Sforim (właśc. Szolem Jakow Abramowicz; ur. 2 stycznia 1836 w Kopylu, zm. 8 grudnia 1917 w Odessie) – klasyk nowoczesnej literatury jidysz, jeden z pionierów nowożytnej literatury hebrajskiej. Zob. [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Mendele_Mojcher_Sforim [dostęp 26.11.2022].